

Keywords: the right to freedom of movement, the right to choose a place of residence freely, the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, the UN Human Rights Committee, the limitations of human rights.

УДК 343.161.1

В. А. АХМЕДОВ

ПОНЯТТЯ ПРАВОСУДДЯ В АКТАХ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ЗАКОНОДАВЧИХ АКТАХ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ І УКРАЇНИ

Досліджена проблематика законодавчого закріплення поняття «правосуддя». Досліджуються діючі нормативно-правові акти України та Азербайджанської Республіки та акцентує увагу на відсутності законодавчої дефініції правосуддя. Аналізуються міжнародно-правові акти, які стосуються правосуддя та протидії протиправному перешкоджанню його здійснення. Автор доходить висновку про необхідність подальшого дослідження обраної тематики і розробки законодавчого визначення поняття правосуддя.

Ключові слова: правосуддя, судочинство, судоустрій.

Ахмедов В. А. Понятие правосудия в актах международного права и законодательных актах Азербайджанской республики и Украины

Исследована проблематика законодательного закрепления понятия «правосудие». Исследуются действующие нормативно-правовые акты Украины и Азербайджанской Республики и акцентирует внимание на отсутствию законодательной дефиниции правосудия. Анализируются международно-правовые акты, касающиеся правосудия и противодействия противоправному препят-

© АХМЕДОВ Вусал Алігісмаг огли – кандидат юридичних наук, керівник науково-дослідного та судово-прецедентного відділу Академії юстиції Міністерства юстиції Азербайджанської Республіки

ствія его осуществления. Автор приходит к выводу о необходимости дальнейшего исследования выбранной тематики и разработки законодательного определения понятия правосудия.

Ключевые слова: правосудие, судопроизводство, судоустройство.

Ahmedov Vusal. Concept of justice in acts of international law and legislative acts of the Azerbaijan Republic and Ukraine

The article is devoted to the problems of legislative consolidation of the concept of "justice". The author examines the current normative legal acts of Ukraine and the Republic of Azerbaijan and emphasizes the lack of a legal definition of justice. In addition, international legal instruments dealing with justice and counteracting the unlawful interference with its implementation are being analyzed. The author concludes that it is necessary to further study the chosen subject and develop a legal definition of the concept of justice.

Keywords: justice, legal proceedings, judicial system.

У сучасній науці змістовні і формальні характеристики правової категорії «правосуддя» залишаються дискусійними. Не існує і єдиного легального визначення цього поняття.

У тих законодавчих актах, що мають правосуддя безпосереднім чи опосередкованим предметом правового регулювання, відсутня чітка дефініція поняття «правосуддя». Фундаментальні міжнародні акти з прав людини розуміють правосуддя як специфічний вид діяльності компетентних судових органів, що має на меті поновлення і захист порушених прав і свобод людини. Наприклад, Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року, визначає, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (ст. 8). Міжнародний пакт про громадянські і політичні права проголошує необхідність забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалось компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими властями або будь-яким

іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави (ч. 3 ст.2). Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод гарантує, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення (ст. 6).

Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173), ратифікована Законом України № 252-V від 18.10.2006 року, до терміну «суддя» відносить і прокурора, а осіб, які повідомляють про злочини, або в інший спосіб співпрацюють із органами слідства та переслідування, називає «помічниками правосуддя»¹.

Стаття 25 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, ратифікована Законом України № 251-V від 18.10.2006 року, до діянь із перешкоджання здійсненню правосуддя відносить:

□ застосування фізичної сили, погроз або залякування чи обіцянка, пропозиція або надання неправомірної переваги з метою схиляння до давання неправдивих показань або втручання в процес давання показань або надання доказів під час провадження у зв'язку з вчиненням злочинів;

□ застосування фізичної сили, погроз або залякування з метою втручання у виконання службових обов'язків посадовою особою судових або правоохоронних органів під час провадження у зв'язку з вчиненням злочинів, що визначені цією Конвенцією².

З норм міжнародних правових актів, ратифікованих Верховною Радою України, очевидно впливає, що вузьке розуміння терміну «правосуддя», яке обмежується виключно процесуальною діяльністю суду і професійних суддів, не охоплює всієї багатоманітності відносин, які виникають під час здійснення правосуддя. Такий обмежений підхід не відповідає завданням кримінально-правової охорони суспільних відносин, які виникають під час розв'язання судом суспільних конфліктів, переданих на його розгляд.

Законодавство України, не зважаючи на велику кількість нормативних і судових актів, що стосуються реалізації правосуддя, не визначає поняття правосуддя. Так, правосуддю присвячений розділ VIII Конституції України (що має аналогічну назву). Проте, перша ж стаття цього розділу, не розкриваючи поняття правосуддя, одразу надає характеристику процесу його реалізації. За Конституцією, правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. У визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних. Основними засадами судочинства є, зокрема, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; забезпечення обвинуваченому права на захист; обов'язковість судового рішення. Звертає увагу, що Основний Закон України не містить чіткого розмежування понять «правосуддя» і «судочинство», не розкриває мети і ролі правосуддя.

Ближче до розкриття правової природи правосуддя і його призначення підходить Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Норми цього Закону наголошують, що суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом. У статті 5 цього Закону міститься також натяк на співвідношення правосуддя і судочинства: правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства³.

З наведеного випливає, що судочинство є формою правосуддя, яке водночас є способом реалізації судової влади. Підтвердження правильності такого висновку знаходимо у рішенні Конституційного Суду України від 07.05.2002 року № 8-рп/2002: «Правосуддя здійснюється виключно судами у відповідних формах, у тому числі шляхом конституційного судочинства» (абзац 2 пункту 3).

З аналізу положень процесуальних кодексів України мета і сутність правосуддя стає більш очевидним. Наприклад, за Цивільним процесуальним кодексом України, здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законами України⁴. Кримінальний процесуальний кодекс України гарантує кожному право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону⁵.

Зміст наведених правових норм свідчить про те, що правосуддя є специфічною, не властивою жодному іншому органу, діяльністю суду, метою якої є захист прав, свобод та інтересів особи. Водночас, така діяльність відбувається у визначеній законом процесуальній формі, а її результатом має бути справедливе і законне судове рішення. Такий висновок цілком кореспондується з позицією Конституційного Суду України, який визначив, що правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах⁶.

Переконані, що законодавча прогалина має бути усунута, і поняття «правосуддя» має знайти своє нормативне закріплення. Підкреслюємо, що необхідність єдиного доктринального і законодавчого визначення поняття «правосуддя» обумовлена практичною потребою. Зокрема, при розгляді кримінальних справ про притягнення суддів до відповідальності за постановлення завідомо неправосудного рішення, виникає питання, яке саме судове рішення слід вважати «неправосудним». Поняття неправосудного судового рішення очевидно впливає із самого поняття і правової природи правосуддя, але дефініція «неправосудного» рішення суду законодавцем не визначена.

Діюче законодавство Азербайджанської Республіки повно розкриває мету правосуддя, його основні засади і принципи, проте не наводить чіткого визначення поняття «правосуддя» та використовує його як тотожне поняттю «судочинство».

Зокрема, Конституція Азербайджанської Республіки використовує поняття «правосуддя» і «судочинство» як синоніми, а норми, що регулюють порядок їх здійснення, відображені у розділі VII «Судова влада». За Основним Законом Азербайджанської Республіки, правосуддя являється засобом здійснення судової влади. При цьому, судова влада реалізується шляхом конституційного, цивільного і кримінального судочинства, а також інших форм, передбачених законом. Звертає на себе увагу норма статті 125 Конституції, яка зобов'язує судочинство забезпечувати встановлення істини.

Тотожне використання законодавцем Азербайджанської Республіки понять «правосуддя» і «судочинство» чітко простежується у статті 127 Конституції «Незалежність суддів, основні принципи і умови здійснення правосуддя». Вказана норма гарантує, що судді розглядають справи неупереджено, справедливо, дотримуючись юридичної рівності сторін, на основі фактів і відповідно до закону. Закріплюючи заборону прямого чи опосередкованого обмеження, незаконного впливу, погрози і втручання в діяльність суду, а також принципи гласності, змагальності, використання державної мови або мови населення, що становить більшість у відповідній місцевості, законодавець використовує поняття «судочинство». Водночас, ця ж правова норма гарантує здійснення правосуддя на основі рівноправності громадян перед законом і судом, а також з дотриманням принципу презумпції невинуватості⁷.

Процесуальне законодавство Азербайджанської Республіки, також не розкриваючи поняття «правосуддя» та не відмежовуючи його від «судочинства», вказує на те, що завданням судочинства є судові підтвердження прав і інтересів кожної фізичної та юридичної особи, гарантованих Конституцією та іншими нормативно-правовими актами Азербайджанської Республіки. Цивільне судочинство, зокрема, сприяє торжеству законності і громадського порядку, вихованню громадян в дусі неухильної поваги до закону⁸.

Кримінальне процесуальне законодавство Азербайджанської Республіки, у порівнянні з КПК України, частіше використовує поняття «правосуддя» в контексті закріплення основних засад, прин-

ципів і правил розгляду кримінальних справ. Наприклад, стаття 27 Кримінально-процесуального кодексу Азербайджанської Республіки закріплює, що правосуддя у кримінальних справах у віх судах здійснюється гласно, за винятком випадків охорони передбачених цим Кодексом державних, професійних і комерційних таємниць, а також особистих і сімейних таємниць громадян.

Відповідно до статті 28 КПК Азербайджанської Республіки, суддя не може брати участь у здійсненні правосуддя по кримінальній справі, якщо має пряму або опосередковану зацікавленість у результаті кримінального процесу. Неприпустимою є самовільна зміна правил здійснення правосуддя для окремих справ і осіб, а також за певних умов або на якийсь період часу. Водночас, за цією ж статтею, судді при здійсненні кримінального судочинства не можуть відстоювати будь-які інші інтереси, крім інтересів закону⁹. Натомість, аналогічні за змістом норми Кримінального процесуального кодексу України використовують поняття «судочинство» або «провадження».

Профільний Закон Азербайджанської Республіки «Про суди і суддів» визначає, що діяльність судів Азербайджанської Республіки спрямована тільки на здійснення правосуддя і в установлених законодавством випадках і порядку – судового нагляду. Закріплена законом і мета правосуддя, а саме: захист прав людини і громадянські права і свободи, закріплені в Конституції Азербайджанської Республіки, права і законні інтереси всіх підприємств, установ і організацій незалежно від їх форми власності, права політичних партій, громадських об'єднань, інших юридичних осіб від будь-якого посягання і порушень закону.

Подібно до Конституції Азербайджанської Республіки, Закон «Про суди і суддів» не наводить дефініції правосуддя та не розмежовує його із судочинством. Так, глава II Закону «Основні положення здійснення правосуддя» встановлює, що правосуддя в Азербайджанській Республіці здійснюється на основі рівноправності кожної особи перед законом і судом незалежно від раси, національності, релігії, мови, статі, походження, майнового і службового

становища, переконань, належності до політичних партій, профспілок і іншим громадським об'єднанням. Правосуддя здійснюється із забезпеченням незалежності суддів, без будь-якого обмеження, на основі фактів, неупереджено, справедливо та у відповідності з законами. При здійсненні правосуддя забезпечується дотримання принципу презумпції невинуватості. Водночас, принципи гласності, змагальності та неприпустимості обмеження в будь-якій формі прав осіб, які не володіють мовою, якою ведеться судовий розгляд, закріплено в контексті поняття «судочинство»¹⁰.

Таким чином, ані міжнародні правові акти, ані діючі законодавчі акти України та Азербайджанської Республіки не містять чіткого визначення поняття «правосуддя». Водночас, для належного правозастосування та недопущення невірної тлумачення правових норм, які мають предметом регулювання діяльність зі здійснення правосуддя, вважаємо за необхідне розробити єдине легальне визначення цього поняття. Розробка дефініції «правосуддя» стане можливою в результаті ґрунтовного наукового дослідження правової природи правосуддя, його мети, цілей і форм реалізації.

1. *Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173)*, ратифікована Законом України № 252-V від 18.10.2006 року // ВВР України. 2007. № 47-48. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/994_101. **2.** *Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції*, ратифікована Законом України № 251-V від 18.10.2006 року // ВВР України. 2007. № 49. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c16/print1501328660783803. **3.** *Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII* // ВВР України. 2016. № 31. Ст. 545. **4.** *Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV* // ВВР України. 2004. № 40-41, 42. Ст.492. **5.** *Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI* // ВВР України. 2013. № 9-10. Ст. 88. **6.** *Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-12/2003 від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003* // Вісник Конституційного суду України. 2003. № 1. С. 24. **7.** *Конституція Азербайджанської Республіки, прийнята 12.11.1995 року зі змінами 26.09.2016 року.* URL: <http://ru.president.az/azerbaijan/constitution>. **8.** *Цивільний процесуальний*

кодекс Азербайджанської Республіки, прийнятий 28.12.1999 року з останніми змінами від 02.05.2017 року. URL: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/ru/az/az021ru.pdf>. **9.** *Кримінально-процесуальний кодекс Азербайджанської Республіки* прийнятий 14.07.2000 року з останніми змінами від 28.07.2013 року. URL: <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>. **10.** *Про суди і суддів: Закон Азербайджанської Республіки*, прийнятий 10.06.1997 року з останніми змінами від 03.04.2015 року. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30597388#pos=0;100.

Ahmedov Vusal. Concept of justice in acts of international law and legislative acts of the Azerbaijan Republic and Ukraine

The author of the article draws attention to the problems of the legal definition of the concept of "justice". The urgency of the topic is due to the fact that justice as an object of criminal law protection is a notion broader than justice as a specific form of state activity. At the same time, these concepts are demarcated at the legislative level. Through the prism of the relevant rules of the law on criminal liability, the content of justice as an object of criminal law is sufficiently revealed. However, the law should define the concept of justice, which will be common to all bodies and individuals involved in the administration of justice in any legal process and proceedings.

The author examines the current normative legal acts of Ukraine and the Republic of Azerbaijan, as well as international legal acts that relate to justice and counteract the illegal interference with its implementation. Based on the above legal sources, justice is intended to establish the truth in the case, to confirm the legal right or obligation during the resolution of the dispute, and to resolve the social conflict by adopting a lawful and equitable decision in civil, administrative, criminal and constitutional proceedings, with the participation of individuals, whose activities contribute to the collection of appropriate and admissible evidence regarding the circumstances of the case.

Despite the fundamental importance of justice in a modern democratic society, its concept remains uncertain at the legislative level.

The complexity of the wording of such a definition is explained primarily by the fact that justice is a complex legal category that can be understood both as a certain activity (process) and as a target (result) of such activity.

The author is convinced that the understanding of justice only as an activity (process) does not reveal its essence and purpose and, moreover, does not explain the importance of criminal justice protection of justice. Based on the analysis of the legal sources in the article, justice is not only the procedural consideration of disputes and conflicts, but rather the purpose of such a review, namely: establishing legal truth in the dispute. The purpose of justice is achieved in the form of a fair court decision, adopted on the basis of proper and admissible evidence, collected and provided by the court authorized by law bodies and individuals, as well as participants in the proceedings. Only a fair solution to a conflict can be regarded as an appropriate goal of justice, the value of which is conditioned by modern social and political realities.

The author came to the conclusion that the concept of justice as an object of criminal law protection is much wider than the specific activity of the judicial authorities. The analysis of legal sources provides grounds for arguing that the concepts of "justice" and "judicial proceedings" are correlated both with content and form, internal and external. Proceedings are a procedural form of justice, its external, legally regulated expression, without which justice can not be carried out. At the same time, it is justice, in the sense of just resolution of the dispute, the establishment of truth in the case, is the core of the proceedings, its content. Without proper form (justice), justice loses its inherent features of specific state activities, but also the observance of purely formal procedures, to the detriment of justice, does not allow justice to achieve its purpose.

The author comes to the conclusion that it is necessary to further study the chosen subjects and develop a legal definition of the concept of justice in Ukraine and the Azerbaijani Republic.

Keywords: justice, legal proceedings, judicial system.